

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

КУЧМЕНКО Елеонора Миколаївна

УДК 7.034(4/8)+7.035(4/8)+7.036(4/8)

ВЗАЄМОВПЛИВИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ
ЗАХОДУ І СХОДУ В XVIII – XX ст.ст. (на прикладах художньої культури)

17.00.01 – теорія та історія культури

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис.

**Робота виконана в Національному педагогічному університеті
ім. М.П. Драгоманова, Міністерство освіти України, м. Київ**

Науковий консультант – доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри історії України
Національного педагогічного
університету ім. М.П. Драгоманова

Офіційні опоненти -

Борисенко Володимир Йосипович
доктор історичних наук, директор
Інституту біографічних досліджень
НАН України

Чишко Віталій Сергійович,

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України
Національного аграрного університету
Яремченко Борис Петрович,

доктор філософських наук,
завідувач сектором південно-східних
стратегічних досліджень
Національного інституту стратегічних
досліджень
Парахонський Борис Олександрович.

Провідна установа – Інститут історії України, НАН України, відділ історії культури українського народу, м. Київ.

Захист відбудеться “29 “жовтня 1999 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України (252133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (252133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розіслано “28“ вересня 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Булатова Е.І.

1.ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження пояснюється насамперед важливістю значення духовної спадщини, що включає і художню, для сучасного розвитку культури, бо все краще, що створене діяльністю попередніх поколінь (представників різних національних культур), засвоюється сучасною культурою, перестає бути для неї чужим. На сучасному етапі, коли молода українська держава наполегливо намагається утвердити себе геополітично й культурно - цивілізаційно, особливого значення набуває наявність високого рівня сформованості наукової картини світу. Вивчення історії культури, її традицій сприяє формуванню світоглядних та духовних засад. І при цьому уявлення про культуру, культурність і культуротворчі процеси, про взаємовплив різних культур, їх зустріч і діалог – найбільш сприятливий ґрунт для усвідомлення і самоусвідомлення культури. “Старе” і “нове”, “своє” і “чуже” не має в культурі постійних оцінюючих характеристик. Ніщо із узятого у діалозі не залишається незмінним, воно здобуває риси свого, але і культура, яка це засвоює, змінюється, що дає можливість відчуженого погляду на власну культуру у її минулих станах. На сьогодні такий науковий розгляд не менш важливий, ніж прогнозування майбутнього розвитку культури, зокрема і художньої. Об’єднання цих двох спроб дає більш чи менш коректні наслідки, і саме історичний огляд, на наш погляд, може висвітлити

певні контакти і тенденції в цьому процесі. Встановлення ліній спадковості допомагає розрізнити і відгалуження змін в ньому. Проте сучасна традиційна система методики дослідження та аналізу історико-культурної спадщини не наголошує на діалозі культур, зокрема Заходу і Сходу, в сукупності усіх соціально-економічних і політичних особливостей розвитку людського суспільства; не надає належного значення історіографічному дослідженню та вивченню цієї проблеми, що унеможлиблює визначення місця історії культури України, і зокрема художньої як складової загального історико-культурного процесу, в культурній спадщині минулого, а також загострює суперечність між суспільними вимогами до рівня сформованості наукової картини світу та реальним станом речей.

В роботі розглядаються взаємовпливи історико-культурних процесів, в тому числі і художніх, народів Заходу і Сходу; історіографія історичної, культурологічної, філософської, мистецтвознавчої та іншої наукової думки, що є важливою для розуміння проблеми історико-культурного, художнього розвитку країн Заходу та Сходу в новий час, їх діалогу. Під кутом взаємовпливів культурно-історичних процесів, що виникають як їх наслідок, ми досліджуємо взаємовплив культурних традицій та сучасності.

Діалектика спадковості і змін не залишилась поза увагою дослідників і досить широко вивчається. Але унікальність культури полягає в тому, що, увібравши в себе властивості попередніх культурно-історичних періодів, вона не відкидає, не замінює їх повністю, а стає спадкоємцем та партнером. Як зазначається в праці В.Біблера [Культура. Диалог культур. /Опыт определения//Вопросы философии.-М.,1989.-№6.-С.38.], культура - це форма одночасного буття і спілкування людей різних – минулих, сучасних і майбутніх – культур, форма діалогу і взаємовпливів цих культур.

Враховуючи це, слід зазначити, що культурна спадщина – живий учасник культурного процесу і піддається змінам відповідно загально-історичним процесам, а на запити сучасності кожного разу відповідає по – різному, залежно від змісту і формулювання запиту даного етапу історичного розвитку.

Прикладом може бути зміна нашого уявлення, що відбулася за останні декілька десятиліть про культуру європейського середньовіччя, значно розширилися фонди, з яких сучасна культура готова черпати знання та досвід для подальшого свого розвитку. Ще більш різючі зміни відбуваються з культурною спадщиною Сходу – як у його діалозі з культурою Заходу, так і у спілкуванні з близькими культурами сьогоденних Азії і Африки, де більш чітко можна дослідити як по-різному відповідає спадщина на питання, що надходять від них, беручи при цьому до уваги, що спілкування між партнерами може бути не тільки інтелектуальним, але і чуттєвим, не тільки збагнутим, але і ірраціонально - містичним. І саме у процесі діалогу культур, її взаємовпливу відбувається не тільки розкриття вище зазначених процесів, але і (насамперед) пізнають одна одну та самі себе.

Контрапункт голосів всередині культури – тема відносно нова. Спадковість і зміни також відносяться до числа протидіючих, але таких принципів, що не живуть один без одного і потребують свого подальшого визначення та дослідження. На наш погляд, ця тема чітко прослідковується у питанні про роль і значення тхеравади у сучасному суспільстві Бірми, Кампучії, Таїланду, Лаосу і Шрі-Ланки, де можна дослідити уміння буддійської символіки і доктрини адаптуватися до змін у суспільстві, а також здатність тхеравади поширювати свій вплив на всі сфери сучасного життя – економіку, політику, класоутворення, стати активним учасником процесу модернізації [Агаджанян А.С. Буддизм как символ и источник самобытности (на примере общества тхеравады в XX в).- Культурное наследие: преемственность и перемены. Вып.2.-М.:Наука, 1991.-С.17-63.].

Стає очевидним, що єдина релігійна традиція, незважаючи на все, по-різному відповідає на вимоги сучасності у різних країнах. І це зрозуміло, бо тхеравада розвивалась в них у відповідності з національними умовами, де спадковість і зміни зумовлені еластичністю базових тем і кодів, із яких складається культура.

Що ж стосується нееластичної системи, то вона пов'язана із закритими соціальними структурами, які перешкоджають проникненню нового і які не здатні до адаптації, в силу чого у

суспільствах із жорсткою політичною системою постійно відбуваються кризи, заколоти, перевороти, виникають радикальні ухили різних напрямів.

На прикладі еволюції західних досліджень буддизму тхеравади слід звернути увагу на діалог між різними культурами (Заходу і Сходу). При цьому визначається, що спочатку відбувалося вивчення так званої великої традиції (канону) палійського буддизму при повному ігноруванні практичної релігії, і що на зміну цьому підходу прийшов протилежний, при якому велика традиція майже повністю відійшла у тінь, була заступлена практикою сьогодення, яка різко відхилилася від канону. І, нарешті, тенденція буддології останнього десятиріччя полягає в тому, щоб розглядати зв'язок великої традиції з актуальною практикою, або, навіть поставити під сумнів плідність розподілу цілісної системи культури на велику і малу традиції. Нам здається, що еволюція західної буддології завдячує не тільки саморуху творчої думки, не тільки зрушенням у європейській культурі, але і здатності культури засвоювати відповіді на задані чужій культурі питання. Характер питань змінюється залежно як від отриманих відповідей, так і поглядів, що змінюються, на власну культуру. А погляди ці можуть змінюватися лише при надходженні певної зовнішньої інформації, яка здатна примусити по-новому усвідомити проблему: що є культура, у вивченні якої Схід на сьогодні відіграє першорядну роль.

Джерельна база дослідження: при висвітленні теми дисертації нами були використані архівні джерела, друковані матеріали, які зберігаються в архівах і бібліотеках України, і в широкий обіг здебільшого вводяться уперше, збірники документів і матеріалів.

Так, для визначення ролі національної культури і ставлення держави, зокрема СРСР, до творчої інтелігенції були використані фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) - Празький архів, в якому зберігаються документи, творча, наукова, громадська, культурна спадщина представників інтелектуальної та громадської еліти України, що змушені були виїхати за кордон і там пропагувати історію та культуру України; Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) – [Ф.1, Ф.39, Ф.263], матеріали яких свідчать про ставлення до української творчої інтелігенції радянських органів влади; Збірник документів і матеріалів “У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936-1956рр.). У двох частинах. Частина I (1936-1944рр.); Частина II (1944 – 1956рр.)”. - К.- 1996р. мовою документів розповідає про перше двадцятиріччя діяльності провідної науково-дослідницької установи історичного профілю республіки – Інституту історії України НАН України.

Значний культурний пласт документів знаходиться в архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України (ІМФЕ України) – [Ф.42], архіві Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України (ДМТМК України) – [інв.№10336,9131], в яких зберігається творча спадщина українських митців культури, аналізуючи яку можна зробити висновок про значний внесок української культури в загальний світовий культурний процес та про місце української культури в діалозі культур Заходу і Сходу.

Джерельною базою слугували також наукові праці західноєвропейської та східноєвропейської думки, які довгий час зберігалися у спецфондах – О.Шпенглера, Ф.Ніцше, М.Данилевського, В.Богораз-Тана, О.Чижевського, В. Соловйова та ін., а також українських дослідників з діаспори - М.Семчишина, Є.Маланюка, Н.Полонської-Василенко, І.Огієнко, О.Субтельного та ін.

Історіографія проблеми. Методологічні питання вивчення світових культурних контактів розглядаються у працях Є.Рашковського [Востоковедная проблематика в культурно-исторической концепции А.Дж.Тойнби.-М.:Наука,1976; Наукоеведение и Восток.-М.:Наука,1980], Д.Чеснокова [Критика буржуазных культурологических теорий циклического развития.-М.:Знание,1973], А.Кримського [Історія Туреччини. – К.-Львів:”Олір”,1996], Я.Дашкевича [Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV-XVIII ст.) // Записки наукового товариства ім.Т.Шевченка. – Львів.- 1991. –Т.222.- С.37-47], С. Артановського [Историческое единство человечества и взаимное влияние культур. Философско-методологический анализ современных зарубежных концепций. – Л.:Просвещение,1967;Методологические вопросы изучения мировых культурных контактов. // Методологические проблемы исследования истории культуры. – Л.: ЛГИК, 1982.- С.44-56], Є. Баллера

[Преемственность и развитие культуры. – М.:Наука, 1969] , Е. Соколова [Культура и личность. –Л.: Наука, ЛО, 1972], Г. Чайлда [У истоков европейской цивилизации.-М.:Иностранная литература, 1952], Дж.Коккьярда [История фольклористики в Европе. –М.: Изд-во иностр.литературы, 1960], Б.Малиновського [The Dinamics of Culture Chage. An Inquiry into rase reltions in Africa. - New Haven.-1945], В.Папето [Les systemes socialistes. 2 vol. – Paris.- 1902, 11, p.405; Sociological writings. – N.Y., Praeger,1966; The mind and Society. – N.Y. –1935,vol.4,p.2029,2031; Trattato di sociologia generale. –Vol.1-3,Florence. –1916], Г.Ріккерта [Науки о природе и науки о культуре. –М.: Изд-во “Республика”, 1998] А.Дж.Тойнбі [Дослідження історії. В 2 т. – К.:Основи,1995], О.Шпенглер [Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории.В 2 т.-М.:Мысль,1998], Л.Москвіна [Разрядка и социальный прогресс. –М.;Наука,1980] та ін. Автори цих праць головну думку зводять до того, що стародавні, як сама історія, світові культурні зв'язки підтримуються усією логікою історичних подій і невіддільні від людського розвитку в цілому з чого можна зробити висновок в доцільності дотримання традицій та їх значення в розвитку будь-якої країни.

Історія Японії є яскравим прикладом цієї думки. Це одна з найпривабливіших для сучасного світу країн Сходу. Вона викликає інтерес як практичний, так і глибоко науковий. Модернізація, що так нечувано відбулася в цій країні, викликає приголомшення, інколи заздрість і майже повсюдне нерозуміння. Успіхи над індустріалізації – всупереч чи завдяки традиційній культурі? Єдина східна країна, яка успішно змагається із Заходом і часом отримує переконливу перемогу, - що це: унікальність культури чи можна очікувати, що й інші народи Сходу зможуть у найближчому майбутньому досягти подібних результатів? І у чому причина успіху – в умінні пристосуватися до вимог сучасності і адекватно засвоїти домінуючі західні впливи, чи ж причина у прихильності японців до віянь сьогодення і саморуху культури? Інтерес до економічних досягнень приводить до постановки специфічно культурологічних проблем, вирішення яких потребують знання з історії цієї країни, цього регіону. Ці проблеми стають настільки актуальними, що потребують нагального їх вирішення, тому що вони мають життєво важливе значення як для країн Сходу, так і для країн Заходу, не говорячи вже про саму Японію. Тут доречно згадати розробки М.Корнілова [Япония, Восток и Запад (Проблема “общего” и “особенного” в зарубежных культурологических исследованиях).- Культурное наследие: преемственность и перемены.Вып.2.-М.:Наука,1991.-С.65-111], Г.Гессе [Паломничество в страну Востока.-М.:Радуга,1984]. Вчені висловлюють найрізноманітніші думки і часто полярні, які можна об'єднати у дві групи. По-перше, Японія – не Схід і не Захід і, по-друге, Японія – і Схід, і Захід. При цьому кожна з точок зору підкріплюється найпереконливішими соціологічними, історико-культурними, культурно-психологічними та іншими підставами.

Теорії “винятковості”, особливого значення “партикуляризму” у культурі, специфічного “психосоціального гомеостазу”, веберіанської “протестантської етики” намагаються і не можуть дати однозначної відповіді на питання про характеристичність розвитку Японії. Проте вже зараз ясно, що сфера, в якій ведуться пошуки відповіді, вибрана правильно: це культура – її константи та її динаміка, її самототожність і її діалоги. І, звичайно ж, дослідження японської культури, як в самій Японії, так і на Заході, можна розглядати як репліки у діалозі Сходу і Заходу, до того ж репліки партнерів які уважно слухають один одного, хоча лінгвістичні помилки є в обох сторін, і згоди буде досягнуто не скоро.

В сучасному Китаї розуміють, що модернізація не може торкнутися лише науки і техніки, не роблячи глибоких змін у культурі. В широкому розумінні поняття модернізацію можна уявити як поживлений і зацікавлений діалог культур. Для з'ясування питання про те, як полегшити подібний діалог, китайські вчені часто звертаються до досліджень історичної взаємодії індійської і китайської культур, відзначаючи при цьому процес “одомашнення” чужорідних елементів, зокрема буддизму. Цінності китайської культури не повинні і не можуть бути придушені чи насильно витіснені модернізацією, яка з цієї причини не може бути простою вестернізацією.

Культурологічна думка Китаю має давню історію [Атеисты, материалисты, диалектики древнего Китая.-М.:Наука,1969; Ян Хин-шун. Древнекитайская философия.Собрание текстов.В 2-х т.-М.:Мысль,1972-1973; Материалистическая мысль в древнем Китае.-М.:Наука,1984] і сучасні

фахівці однаково обтяжені та оснащені науковою і термінологічною традицією, яка робить мудрим, але в той же час втомлює погляд. Дискусія, на думку самих її учасників, поки що не спроможна здійснити ніякого впливу ні на процес прийняття політичних рішень, ні на народні маси, як вважають дослідники [Алексеев В.М. Наука о Востоке.-М.:Наука,1982; Дробижєва Л.М. Традиции в современном обществе: Исследование этнокультурных процессов.-М.:Наука,1990;Зарубежный Восток и современность: Основные проблемы и тенденции развития стран зарубежного Востока. В 3-х т.- М.:Наука,1981;Зинин С.В. Религиозная эротика в китайской культуре.- Культурное наследие: преемственность и перемены. Вып.2. - М.: Наука, 1991. - С.112-149; Арбанова Е.В . Психологические проблемы творческой активности в чаньской практике.Тринадцатая научная конференция “Общество и государство в Китае”.-М.:Наука,1982;Малявин В.В. Китаистика.”Другая культура” и проблема стиля./Пятнадцатая научная конференция “Общество и государство в Китае”.-М.:Наука.1984].

У поняття “Схід” і “Захід” вкладають рівнозначний зміст. Так, виділяють у цій антитезі географічний аспект, чи визначають регіони, що приблизно співпадають з Азією і Європою чи на які ділиться Євразійський континент. Або висловлюючись про Схід і Захід, мають на увазі розвинені капіталістичні держави Європи, а також США, Канаду, Японію і ін. – з одного боку, і країни, що розвиваються, – Азії і Африки, - з другого. Таким чином вони підкреслюють економічний аспект [Бабій Л.Т. Діалектика розвитку історичних типів культури : (Філосо.-соціал.пробл.).-Львів,1991; Баркова Э.В. Проблема целостности культуры: становление, развитие, теоретическое содержание // Автореф. канд. дис. - Саратов.-1984;Богораз-Ган В.Г.Распространение культуры на Земле.-М.:Госуд.изд-во,1923; Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций.-Л.:Госполитиздат,1940; Ганжа А.Г. Природная среда и эволюция человеческой культуры.-Культура средних веков и нового времени.-М.:МГУ,1987.-С.3-14; Культура и природа. - М.: Знание, 1989]. Нас же цікавлять взаємовідносини та взаємовпливи культурних процесів в сукупності з художньою культурою, їх динаміка на протязі усієї історії, і, зокрема, нового часу. В естетично-художньому відношенні в антитезі “Схід – Захід” закладена діалектика особливого, де культура виступає як загальне, загальнолюдське, а культура національна – як одиничне, конкретне.

Культура ж Заходу і Сходу пов’язує загальне з конкретним і тому виступає як специфічна форма загальносвітової культури, як зазначають дослідники [История эстетической мысли. В 6-и т.- М.:Искусство,1985-1989, Изнага Сабуро. История японской культуры.-М.:Прогресс,1972; Кавабата Ясунари. Избранные произведения. М.:Радуга,1986; Ойзерман Т.И. Эмпирическое и теоретическое: различие, противоположность, единство //Вопросы философии.-1985.-№12.-С.49-61;1986.-№1.-С.74-86;Философия и культура: Тезисы к ХУШ Всемирному филос.конгр./Монреаль,1983/.-М.:Б.п.-1983].

В основі різниць культур Заходу і Сходу лежать, з одного боку, різниці природних умов, які породили різні форми праці і побуту людей, що в них проживають, а з іншого – нерівномірність економічного розвитку суспільства. З розвитком капіталістичних відносин в країнах Заходу, Схід і Захід різко стали відрізнятися один від одного в соціально-економічному плані. Схід начебто застиг у своєму розвитку, а Захід встиг далеко піти вперед в економічному, науково-технічному відношенні. Різні темпи економічного розвитку привели до різниці у рівні і формі соціальних процесів, а це знайшло відбиток у свідомості народів, їх культурі. На думку Б.Єрасова, саме у різниці ритмів і динаміки історичного процесу на Заході і в східних цивілізаціях виявляються найбільш суттєві розбіжності між ними, які певним чином відбилися і на долях духовного стану [Єрасов Б. С. Социально-культурные традиции и общественное сознание в развивающихся странах Азии и Африки.-М.:Наука,1982; О задачах изучения духовного наследия восточных цивилизаций. Актуальные проблемы философской и общественной мысли зарубежного Востока.-М.:Наука,1983].

Докорінні зміни, що відбуваються на земній кулі, сприяють і перегляду поглядів на взаємовідносини та взаємовплив культур Заходу і Сходу, що потребує ще свого подальшого дослідження. У історіософській літературі, яка охоплює період нового часу, ця проблема

висвітлювалась, як правило, лише поряд з більш загальними - взаємовідносин і взаємовпливів Сходу і Заходу, де головна увага приділялася опису тих чи інших зв'язків: торговельних, економічних, військових, культурних та ін. Взаємозв'язок регіонів не осмислювався належним чином, незважаючи на те, що ще у стародавні часи існувала уява про Схід і Захід не тільки у географічному, але і у політичному, ідеологічному і культурному відношенні [Бонгард-Левин Г.М., Карпюк С.Г. Буддизм в античной и раннехристианской литературе. Древняя Индия: /Историко-культурные связи/.-М.:Наука,1982; Брагинский И.С. Изучение вклада народов Востока в мировую эстетическую мысль.Проблемы теории литературы и эстетики в странах Востока.-М.:Наука,1964; Взаимосвязи литератур Востока и Запада.-М.:Изд-во восточ.литературы,1961; Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом.-Дух і літера.-№1-2.-К.:Факт,1997.-С.88-99.;Шкуринов П.С. Мировоззрение Г.С.Сковороды.-М.:МГУ,1962;Культура Древнего Рима: В 2-х.томах. - М.: Наука, 1985; Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури.-К.:Обереги,1992]. Стародавніми філософами взаємодія культур Заходу і Сходу не розглядалась. Їх хвилювали питання, що були пов'язані з пізнанням світу, особливо логічні побудови філософського знання, етика, духовний світ людини, суспільство, держава. Питання взаємовідносин Заходу і Сходу, скоріше за все, торкалися у зв'язку з розглядом становлення античної держави [Философия культуры /Санкт-Петербургский гос.ун-т.-СПб.: Петрополис, 1996]. У філософських трактатах, зокрема Платона [Платон. Собрание сочинений: В 4-х т.-М.:Мысль,1990], Арістотеля [Аристотель. Собрание сочинений: В 4-х т.-Т.4.-М.:Наука,1983] міститься обґрунтування зовнішніх зносин, які впливали на внутрішній розвиток держави. Арістотель, зокрема, писав, що слід, з одного боку, використовувати в достатній мірі спадщину, а з іншого – намагатися заповнити те, що було поза увагою. Філософи стародавньої Греції постійно думали про спадковість як один із шляхів розквіту своєї держави.

В епоху Відродження, внаслідок географічних відкриттів, росту промислового виробництва і змін у соціальному житті активізувалися економічні, торговельні, культурні відносини. Філософи визнавали необхідність зв'язків, але не надавали належного вивченню взаємовідносин культур різних регіонів внаслідок недостатнього теоретичного знання, що відбилося на методах пізнання.

Починаючи з ХУІІ ст., у працях мислителів і філософів стали з'являтися точки зору стосовно взаємодії культур, але роздуми з цього приводу носили загальний характер, в них визнавалась закономірність спадковості як одна з головних умов взаємодії та запозичення культур. І тільки у ХУІІІст. розвиток засобів дослідження природи, властивих окремим галузям знання, ставив перед філософією завдання узагальнення і розробки загального методу пізнання [История философии: В 4-х т.Т.1.-М.:Искусство,1957], що заклало філософську основу дослідження проблеми взаємодії і взаємовпливу культур регіонів. Відносно методологічних вад теоретичних побудов західної історії і культурології були висвітлені думки представниками різних наукових течій - Л.Баткіним, М.Бахтінім, Б. Бернштейном, В. Біблером, А.Гуревичем, В.Давидовичем, М. Каганом , Л.Кертманом, Є. Завадською, Л.Кессель, І.Коном, О.Лосєвим, Ю. Лотманом, Е.Маркарян, В.Межуєвим, Е. Соколовим, Є. Челишевим, Н. Чавчавадзе, В.Малаховим, В.Горським та ін. В їх працях розроблені загальні теоретичні та методологічні питання культурології та історії культури і вивчення художньої культури як особливого шару культури. Їх висновки дозволяють більш точно сформулювати методологічні принципи дослідження проблеми взаємовідносин та взаємовпливів культурних процесів Заходу і Сходу.

Слід відмітити, що виділення замкнутих, локальних типів культур складає серцевину західних концепцій циклічності світового культурно-історичного процесу. Дискусія з цієї проблеми висвітлюється в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, таких як О. Мильникова [О понятии “культурно-исторический тип”: (Вопросы мифологии)// Методология и методы исследования культуры.-Л.:Наука,ЛО,1984.-С.57-84; Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы: Этногенетические легенды, догадки, протогипотезы ХУІ-начала ХУІІІ века /РАН,Музей антропологии и этнографии им.Петра Великого (Кунсткамера).-СПб.:Центр “Петербургское Востоковедение”,1996], Л.Круглова [К вопросу об историко-культурной типологии. // Комплексное изучение человека и формирование всесторонне развитой личности /Материалы всесоюзной научной конференции. Ч.1.- М.:Изд-во МГУ,1978], О. Робінсона

[Литература Древней Руси в литературном процессе средневековья XI-XIII в. Очерки литературно-исторической типологии. - М.: Наука, 1980], М. Кисельова [К вопросу о культурно-исторической типологии. // Роль духовной культуры в развитии личности.-Л.:Ленингр.ун-т,1979], П.Дарманського [Земні джерела "Святого письма".-К.:Молодь,1985] та ін. Головна думка дослідників зводиться до того: якщо стадіальні типи культури схематично уявити як типологічну горизонталь (саме типологічну, оскільки хронологічна нерівномірність розвитку знаходила прояв і у сфері культури), то локальні прояви виглядали б як тимчасова вертикаль. Перетинання цих двох ліній (горизонтальної та вертикальної) – розкриває ту специфіку, яка поєднує стадіальні і локальні фактори, що надають етнічної та регіональної своєрідності культурному процесу. В цьому розумінні культурно-історичний тип є реальною моделлю, яка синтезує головні особливості культури відповідних епох і народів. Серцевиною історичного типу культури є відповідний їй тип особистості, а одним із важливих зовнішніх проявів системної єдності окремих компонентів культури – її стиль. Теоретична побудова моделі історичного типу культури складає завдання культурно-історичного моделювання. Але, як зазначає О.Мильников, такий сформульований підхід менш за все претендує на те, щоб бути заздалегідь даною, жорсткою схемою. Навпаки, такий підхід є лише вихідним рубежем, який покликаний допомогти досліднику у кваліфікації стадіального і локального рівня тієї чи іншої схеми культури, що потребує у кожному випадку конкретного вивчення.

Проблемам культурно-історичної спадщини окремих країн Сходу присвячені праці О.Агаджаняна, С.Зініна [Современные западные исследования религиозной культуры Китая.-Культурные традиции и современность.-ИНИОН.-М.,1989.-С.88-124] та ін., в роботах яких аналізуються проблеми "загального", "спільного" та "особливого" у закордонних культурологічних дослідженнях.

Дискусійним сторонам проблем Відродження та історії культури присвячені праці М.Конрада [Избранные труды:История.-М.:Наука,1974; Неопубликованные работы. Письма.М.:Российская политическая энциклопедия,1996], М. Петрова [Проблема Возрождения в советской науке.Спорные вопросы региональных ренессансов.-Л.:Наука,ЛО,1989], І.Брагинського [Изучение вклада народов Востока в мировую эстетическую мысль.Проблемы теории литературы и эстетики в странах Востока.-М.:Наука.1964], О.Гулиги [Н.И.Конрад как философ.Проблемы истории и теории мировой культуры.-М.:Наука.1974], В. Жирмунського [Избранные труды: Сравнительное литературоведение:Восток – Запад.-Л.:Наука,ЛО,1979], Д. Лихачова [Поэзия садов.К символике садово-парковых стилей.-Л.:Наука,ЛО,1982; Избранные работы: В 3-т. Т.1.-Л.:Худож.литература,ЛО,1987] та ін.

Історія культури на думку фахівців - істориків як окрема вузівська дисципліна в системі спеціальної освіти склалась і читається, і що мова може йти тільки про становлення наукової дисципліни. Насправді ж ці два аспекти проблеми тісно взаємопов'язані. Обговорення методологічних основ історії культури як однієї з галузей історичного знання дозволяє нам визначити предмет історії культури – вивчаючи діяльність людей в її цілісності і системі, історія культури ставить за мету встановлення зв'язків між усіма галузями культури і з'ясування закономірностей розвитку їх сукупності. Складність читання такого курсу пояснюється недостатньою розробкою цілої низки проблем, відсутністю точного визначення предмету і методу історії культури, що підкреслюється усіма, хто бере участь у дискусії з даної проблеми. Більшість її учасників – історики, філософи, етнографи, географи, мистецтвознавці, історики літератури, пропонують провести загальну дискусію для з'ясування низки спірних положень, пов'язаних з визначенням предмета і принципів періодизації історії культури.

Після проголошення незалежності України, українські вчені зробили значний внесок у розробку історії культури. Підготовлено і видано ряд праць з історії світової і вітчизняної культури [Теорія та історія світової і вітчизняної культури.-Львів:Каменяр,1992; Лекції з історії світової та вітчизняної культури:Навч.вид.-Львів:Світ,1994] , в яких висвітлюється історія культури вітчизняна та зарубіжна, з'ясовуються закономірності і основні етапи розвитку української культури, розглядається генезис та розвиток загальнолюдських гуманістичних цінностей. Історія української культури висвітлюється як складова світового культурного процесу.

Подається різноманітна інформація з історії європейської та вітчизняної науки, писемності, літератури, образотворчого мистецтва, музики, театру, народних традицій, звичаїв та ін. Робиться синтез провідних напрямків духовної творчості з метою аналізу культури як цілісного феномена. Проте, в цілому, у вивченні історії культури переважає диференційований галузевий підхід.

Філософи, історики, літературознавці і мистецтвознавці багато зробили для формування історії культури як особливої галузі історичної науки [Дмитриева С.С. Краткая история искусств. Вып.1.-М.:Искусство,1988; Вып.2.-1989; Вып.3., 1993]. Культура та її історія є об'єктом багатьох наукових дисциплін: вивчаються окремі компоненти історико-культурного процесу, досліджуються суб'єкти культури – суспільство, людина, робляться філософські теоретичні узагальнення.

Проте поки що відсутні праці, які б визначали закономірності історико-культурного розвитку, їх особливості та прояв в загальному цивілізаційному процесі на різних етапах історичного розвитку людства.

На нашу думку, дослідження однієї із галузей культури повинно супроводжуватися з'ясуванням взаємозв'язку та взаємовпливу різних її галузей, місця і значення їх у загальному культуротворчому процесі. Особливо сьогодні важливо досліджувати проблеми історико-культурного спрямування відповідно з тезою "Захід-Схід", що відповідає інтеграційним вимогам. Діалог культур Заходу і Сходу вивчається як в сучасній зарубіжній науці, так і у вітчизняній - Г.Шевчук, Я.Ісаєвич,

Я. Дашкевич, М.Попович, В.Горський, Б.Парахонський, В.Даніленко, Г.Кас'янов, Є. Маланюк, М. Семчишин, А. Синявський та ін., але ця проблема ще потребує свого подальшого дослідження.

Одна із складних проблем історії культури – співвідношення понять "культура" і "ідеологія". Ці поняття не співпадають, хоча найтіснішим чином пов'язані одне з одним, бо культура складає, якщо так можна висловитися, творчо-раціональний, тобто духовний компонент.

В конкретних локальних чи тематичних дослідженнях критерієм для відбору об'єктів вивчення повинна бути прогресивність технічного, літературного чи художнього напрямку (із врахуванням можливого і неминучого діалектичного переходу до застою і переродження).

Першорядними проблемами історії культури для всіх фахівців, що займаються її різними аспектами, можуть бути досвід цілісного, системного вивчення історії культури по періодах.

Ми не ставили перед собою завдання дослідити проблему всебічно, бо в межах однієї дисертації зробити це неможливо. Ми, зокрема, відмовились від дослідження поглядів східних мислителів і вирішили йти по шляху поступового розкриття тільки частини проблеми, аналізуючи, на наш погляд, найбільш важливі концептуальні положення, думки вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють новий час – ХУІІІ-ХХ ст. Цей період був підготовлений Ренесансом і Реформацією, своєрідним духовно-культурним осередком розвитку капіталізму. Специфіка культури доби Реформації полягає в тому, що вона поєднує в собі риси Середньовіччя і Нового часу, відтворює складний синтез політичних, релігійних та інтелектуальних колізій. Під впливом зовнішнього чинника на Сході створюється так звана "третинна модель" – багатоукладне суспільство, яке поєднує традиційні аграрні структури і капіталістичні форми в інфраструктурі тощо. Традиційний менталітет людини на Сході змінюється внаслідок спроби пристосуватися до нових умов життя, явищ, що не могло не відбитися на культурі.

Таким чином, епоху нового часу не можна відносити тільки до історії країн Заходу, як і розглядати східний світ окремо від динамічного розвитку капіталістичного Заходу. Нову історію Сходу слід сприймати як епоху поглиблення взаємодії західного та афро-азіатського світів внаслідок колоніального синтезу, перетворення Сходу на складову світового капіталістичного господарства, формування багатоукладного суспільства та його модернізації, зміцнення національного руху та загострення боротьби за створення належних умов для національно-суверенного розвитку. Зрозуміло, що зазначені зміни відбувалися нерівномірно і

відбилися на формуванні культурних процесів та світогляду народів Сходу. Остаточно більшість країн Сходу змогли реалізувати цей варіант після Другої світової війни.

Отже, межа між новим і новітнім часом для Сходу, на відміну від Заходу, згідно сучасної історіографії [Сергеев В. В., Чумаков О.Д. Еще один взгляд на проблему периодизации новой и новейшей истории //Новая и новейшая история.-1997.-№2.-С.173-175], сягає середини ХХ ст. Саме такої хронології дотримується автор даної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження є складовою частиною державних і міжвузівських наукових програм. Вивчення цієї теми передбачено програмою та планами кафедри всесвітньої історії на факультетах гуманітарних і суспільних наук у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова, Національному університеті “Києво-Могилянська Академія”, Київському національному університеті культури і мистецтв, Міжнародному інституті лінгвістики і права.

Об'єкт дослідження історія розвитку діалогу культур Заходу і Сходу в новий час.

Предмет дослідження – взаємовпливи історичних культурних процесів Заходу і Сходу в ХУІІІ-ХХ ст. (на прикладах художньої культури).

Мета дослідження полягає в тому, щоб:

- дослідити перебіг формування наукової думки та її історіографії стосовно взаємовпливу та культурного діалогу (із врахуванням художньої культури) між Заходом і Сходом в новий час (ХУІІІ – ХХ ст.);

- вивчити, як ставилась і розглядалась зазначена проблема науковою думкою ХУІІІ-ХХ ст.;

- виділивши методологічні особливості та методичні підходи до вивчення художніх культур двох регіонів як складових загального культурного процесу із залученням історіографічного аналізу, обґрунтувати нові підходи сучасної наукової думки у визначенні можливостей подальшого розвитку взаємокультурних процесів Заходу і Сходу та їх діалогу.

Концепція дослідження включає тенденції розвитку сучасної історіософської науки відносно вивчення і дослідження історико-культурних процесів Заходу і Сходу і їх ролі в загально - історичному процесі. Ефективність історіографічного методу вивчення цих процесів безпосередньо залежить від комплексного підходу і вирішення багатьох проблем як традиційно дидактичних, так і тих, котрі належать до історіософської галузі через призму історизму. Спираючись на це, ми розглядаємо історизм, компаративність, історіографію культурних процесів, та їх діалогу як новий напрям сучасної культурології та історії культури.

В основу організації дослідження взаємовпливу історико-культурних факторів на культурний процес Заходу і Сходу закладено модель історіографічного дослідження як основного критерію визначення значущості діалогу культур, зокрема і художньої, країн Заходу і Сходу. Досліджується при допомозі історіографії еволюційний та історично – стадіальний шлях розвитку цього процесу.

Модель являє собою проектування наукового дослідження з урахуванням історіографічних вимог та критеріїв; організацію науково-дослідної роботи на основі історіографічних рекомендацій. Модель визначає мету і зміст історіографічного дослідження при вивченні взаємовпливів історико-культурних процесів Заходу і Сходу в новий час на основі об'єктивних потреб покращання його ефективності. Системоутворюючим фактором є достатня ступінь історіографічного дослідження, а також відповідність стану вивчення історичного та культурного середовища науковою думкою.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що історіографія у вивченні взаємовпливу та діалогу культур Заходу і Сходу має бути спрямована на утвердження принципу історизму з поетапним дослідженням кожного періоду історичного розвитку людства.

Основні положення концепції знаходять своє відображення в загальній гіпотезі дослідження.

Загальна гіпотеза дослідження. Реалізація на практиці історіографічних основ та методів може підвищити ефективність і якість науково – дослідницької та навчальної роботи у вивченні взаємовпливу і діалогу культур Заходу і Сходу.

Загальну гіпотезу конкретизовано частковими:

1. Вивчення взаємовпливів та діалогу культур Заходу і Сходу буде ефективнішим за умови розробки теоретико – методичних основ історіографічного аналізу як самостійної і органічної

системи комплексного історіософського дослідження. При цьому основним є принцип історизму та компаративність.

2. Історіографія дослідження історико-культурного процесу країн Заходу і Сходу в новий час забезпечує детальне, ґрунтовне вивчення, надає можливості усебічно дослідити історико – культурний розвиток Заходу і Сходу в новий час, розширює світогляд дослідника, базу дослідження.

Відповідно до предмета, мети й гіпотези визначено основні **завдання дослідження:**

- дослідити етапи вивчення, їх визначення і практичне втілення в життя на прикладі історіографічного аналізу наукової думки західних та східноєвропейських дослідників стосовно історії взаємовпливу культур Заходу і Сходу у новий час із урахуванням художньої культури;
- вивчити історичні корені культурних (художніх) процесів країн Заходу і Сходу та їх сприяння загальноцивілізаційному розвитку;
- з'ясувати значення географічного, етнографічного, психологічного і інших впливів на розвиток культурних процесів на Заході і на Сході;
- визначити і проаналізувати модель “культурно – історичний тип”;
- дослідити ритм і динаміку культурно-історичного процесу Заходу і Сходу в новий час із залученням історіографічного аналізу;
- розглянути особливості становлення двобічних стосунків Заходу і Сходу у новий час (XVIII – XX ст.) та їх сприяння розвитку культурних процесів;
- оцінити з точки зору історичного розвитку та його впливу на духовні, світоглядні засади народів Заходу та Сходу проблеми взаємовпливу культурних процесів в новий час;
- узагальнити точки зору на проблему культурних процесів Заходу і Сходу та їх взаємовпливу;
- з'ясувати перспективи подальшого історико-культурного розвитку країн Заходу і Сходу;
- визначити предмет історії культури виходячи з принципу історизму.

Методологічну та теоретичну основу дослідження визначає принцип історизму та застосування загальнонаукових, інтердисциплінарних (структурно-системний підхід, комплексність, компаративність) і власне історичних (хронологізація, періодизація, ретроспективність), філософських, культурологічних засад дослідження. Важливим є постулат про діалектичну єдність національних та інтернаціональних взаємозв'язків культуротворчих процесів Заходу і Сходу із врахуванням художньої культури; історіософські праці, соціально-психологічні положення, які розкривають багатоаспектну природу діяльності людини в культурному процесі, в його діалогі.

Дана робота є конкретно-історичним та історіософським дослідженням із залученням порівняльного методу на ґрунті історіографічного аналізу, що дає змогу узагальнити закономірності культурних процесів із урахуванням художньої культури Заходу і Сходу на тлі загально - історичного розвитку людства та світових культурних процесів.

Методи дослідження. Відповідно до постанови завдань, з метою перевірки гіпотез, у дисертаційному дослідженні використовувалися загальнонаукові методи теоретичного і практичного дослідження:

- аналіз і синтез, зіставлення й узагальнення даних з проблем дослідження, які були отримані в процесі вивчення філософської, культурологічної, історичної, психологічної, географічної, мистецтвознавчої та іншої літератури;
- формування моделі історіографічного дослідження історико-культурних взаємовпливів Заходу і Сходу;
- розробка концепції дослідження історико – культурних процесів Заходу і Сходу в новий час;
- історичне співставлення хронології історично-стадіального розвитку людства та історико-культурних процесів на Заході і Сході;
- визначення схеми особливостей розвитку культурних процесів Заходу і Сходу у новий час;
- моделювання історико- культурної, зокрема і художньої картини світу;

- методи діалогу історико-культурного розвитку Заходу і Сходу нового часу, як об'єктивний і актуальний процес.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що,

- проаналізована історіографія періодизації історичного розвитку, визначено ставлення автора до історіографії хронологічних меж як в історичному так і в культурному процесах; обґрунтовано хронологічні рамки даного дослідження із урахуванням принципу історизму – ХУІІІ – ХХ ст. і поєднуючи їх комплексно, через взаємовплив та діалог, історико – культурний розвиток країн Заходу і Сходу;

- дисертація є першою спеціальною спробою теоретично обґрунтувати етапи формування історико-культурної картини світу на основі фундаментальних закономірностей історико-культурних процесів враховуючи і художню культуру, як їх складову, на прикладі їх

взаємовпливу і взаємозв'язку, через діалог між Заходом і Сходом, застосовуючи інтердисциплінарну методологію;

- вперше здійснено вивчення діалогу культур, враховуючи і художню культуру, країн Заходу і Сходу методом історіографічного аналізу шляхом застосування нових методологічних засад, а саме через принцип історизму та компаративність, що сприяє формуванню сучасного уявлення;

- визначено комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників таких, як: географічне становище, природне середовище та їх вплив на еволюцію людської культури; соціальна психологія і формування ментальності, вплив економічного розвитку на культурно-освітній рівень; розвиток національної свідомості і вплив на цей процес як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, зокрема, процеси колоніальної експансії Заходу і колоніальної залежності Сходу і як це відбилося на взаємокультурних процесах країн Заходу і Сходу;

- досліджено вплив історичних процесів на зародження і формування національної ідеології і її вплив на політичний досвід із запозиченням культурних традицій та із урахуванням історико-культурного діалогу між Заходом і Сходом;

- розроблена цілісна концепція взаємодії історичних внутрішніх і зовнішніх факторів і їх відбиття на взаємовпливу культур Заходу і Сходу у новий час – час формування і розвитку колоніалізму;

- проаналізовано шляхом порівняльного історіографічного аналізу наукові концепції взаємовпливу та діалогу культур Заходу і Сходу в новий час;

- показано значення порівнянь наукової думки стосовно взаємовпливу культур Заходу і Сходу у виробленні загальноісторичної концепції культурного розвитку народів Заходу і Сходу і їх внесок у загальний історичний процес людства;

- визначені і доведені взаємні зворотні особливості комплексного історико-культурного розвитку (маючи на увазі і художню культуру), періоду нового часу і їх вплив на діалог культур, із урахуванням колоніальної експансії індустріального Заходу на Схід;

- комплексно з'ясовано роль різних чинників у взаємодії та взаємовпливу культурних процесів у новий час країн Заходу і Сходу, їх характер, витоки та наслідки;

- проаналізовано значення інтеграції суспільно – економічного життя через особливості методу цього процесу – колонізацію - і доведено, що під впливом нав'язування західної моделі суспільно-економічного розвитку Сходу без урахування історичних та національних особливостей країн Сходу, відбувається розвиток дуальності світогляду та культури людей цього регіону земної кулі, зі всіма наслідками такого процесу;

- доведено роль і значення історичних, культурних традицій у формуванні дуальної свідомості і її впливу на формування особливостей розвитку культурних процесів, включаючи і художню культуру;

- проаналізовано роль культурної еліти у формуванні соціально-політичного, культурного життя країн Заходу і Сходу нового часу із урахуванням культурного діалогу між ними;

- визначено через історіографічний аналіз історію виникнення, становлення і розвитку проблеми елітарної культури із урахуванням принципу історизму;
- проаналізована і визначена концепція моделі “культурно-історичного типу”;
- досліджено ритм і динаміку культурно-історичного процесу країн Заходу і Сходу, роль в них діалогу.

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному і методологічному обґрунтуванні доцільності впровадження історіографічного, компаративного, міжгалузевого вивчення діалогу культур Заходу і Сходу на ґрунті історизму; залучення історично-стадіальних хронологічних меж визначення етапів і особливостей їх розвитку із перенесенням цієї методики і схеми на історико – культурні дослідження; виявленні основні тенденції розвитку особливостей інтеграційних процесів, їх вплив на формування самосвідомості народів Заходу і Сходу через культуру; створенні концептуальні моделі розвитку історико-культурних процесів Заходу і Сходу; науковому обґрунтуванні статусу історіографії в науковому і навчальному процесах.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що розроблено конкретні прийоми: цілісного аналізу теоретичного та практичного дослідження взаємовпливів культур Заходу і Сходу, зокрема і художньої культури як безпосереднього прикладу, виявлено їх системно-цілісна характеристика основних тенденцій, передбачень та перспектив дальшого розвитку діалогу культур Заходу і Сходу; створено новий підхід до хронологізації історії культури через стадіальний історичний розвиток; визначено ознаки соціально-економічного розвитку Заходу і Сходу в новий час, вплив їх на формування ментальності людей цих регіонів і виявлення цього явища через культурні процеси, зокрема художні; розроблено основні аспекти функціонування історико-культурних процесів Сходу в умовах не адекватних еволюційному розвитку на прикладі нового часу; сформульовано сутність, вимоги, умови та шляхи удосконалення дослідження і вивчення діалогу культур Заходу і Сходу як в науково-дослідній так і в педагогічній діяльності.

Основні концептуальні положення і практичні рекомендації щодо удосконалення дослідження і вивчення історико-культурних взаємовпливів та діалогу країн Заходу і Сходу із залученням історичного, художнього матеріалу, методології і методики дослідження, із врахуванням подальшого компаративного вивчення історії цих процесів розпочато на кафедрі загальної історії Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова, де розробляється комплексна наукова тема “Проблема гуманізму та духовності у процесі викладання курсів загальної історії”, та на кафедрі історії Національного університету “Києво-Могилянська Академія”, де викладається курс “Історія європейської цивілізації”. Основні наукові висновки було використано в оригінальних курсах - “Історія європейської цивілізації”, “Огляд всесвітньої історії”, “Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики”, “Джерелознавство та історіографія історії європейської цивілізації”, “Історія Балкан та Близького Сходу”, “Проблеми імперій в новий час”, “Історія вітчизняної та зарубіжної культури”. Матеріали дисертаційної роботи можна використати також для підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, бакалаврських та магістерських робіт.

Особистий внесок автора в одержані наукових результатів полягає в розробці теоретико - методичних основ дослідження та вивчення взаємовпливів культурних процесів Заходу і Сходу в новий час, в тому числі і художньої культури як цілого, через загальні історичні методологічні принципи із залученням історіографічного аналізу; обґрунтовано доцільність виокремлення історіографії як необхідної самостійної галузі у процесі дослідження і вивчення загальнотеоретичних та практичних питань з історії та теорії культури при залученні широкого спектру різних галузевих наукових досліджень в історико-культурному аспекті; в розробці концепції дослідження діалогу культур Заходу і Сходу; моделі дослідження культурних взаємовпливів Заходу і Сходу; методиці дослідження історико-культурних процесів.

Доведеність одержаних результатів зумовлені:

- методологічною обґрунтованістю вихідних положень та комплексною методикою, яка передбачає системний і структурний аналіз історичних і культурних явищ, адекватний завданням та логіці дослідження;
- зіставленням результатів дослідження з науковою та педагогічною необхідністю;

- практичним підтвердженням результатів дослідження в реальних умовах вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Методологію, методика та матеріали роботи автор використав у викладанні в українських навчальних закладах, у планах і програмах занять, у методичних розробках, на щорічних наукових конференціях в Національному університеті “Кієво-Могилянська Академія” – “Україна: людина, суспільство, природа”, в Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова, міжнародних наукових конференціях.

Публікації. Результати досліджень викладено у двох монографіях, навчальному посібнику, брошурах, методичних розробках, авторських статтях та опублікованих матеріалах і тезах конференцій.

На захист винесено:

1. Положення про доцільність перенесення хронології визначення соціально – економічних, історичних етапів розвитку людства на визначення хронологічних меж розвитку історико-культурних процесів Заходу і Сходу.

2. Концептуальна модель функціонування діалогу культур, із врахуванням художньої культури, між Заходом і Сходом в новий час.

3. Твердження про те, що процес взаємовпливу культур Заходу і Сходу об’єктивний, має свої традиції, історично зумовлений і безперервний, але із урахуванням особливостей загального історичного розвитку людства і спираючись на нього.

4. Сутність та зміст історіографії як нового напрямку в науково-педагогічній науці при дослідженні і вивченні історії культури взагалі, і художньої зокрема, із залученням принципу історизму і методики історичного дослідження.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел – (781 найменування, із них 70 джерел іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 402 сторінки.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовуються актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, хронологічні рамки; визначаються об’єкт, предмет, мета, завдання, концепція, модель, методологічні й теоретичні основи та методи дослідження; джерельна база, історіографія. З-поміж джерел привертають увагу насамперед концепції західноєвропейських та східноєвропейських дослідників та оригінальні, значною мірою вперше запроваджені до наукового обігу матеріали з архівів України, які раніше були закриті і зберігалися у спецфондах. Розкриваються наукова новизна дослідження, його теоретичне й практичне значення; особистий внесок дисертанта; формулюються основні положення, що виносяться на захист, висновки, впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** - “Історико-культурологічні принципи вивчення процесів взаємовпливів художніх культур країн Заходу і Сходу” – розглядається вплив природного середовища на еволюцію людської культури, бо історія людства нерозривно пов’язана з історією природи. В її основу була покладена формуюча дія природного відбору, який включає мутацію, схрещування та ізоляцію популяцій. Тобто біологічні закони впливали і на розвиток людини, суспільства, особливо на ранніх етапах антропогенезу. Під впливом соціальних законів вони набували з часом усе більш специфічного характеру, але, з іншого боку, і самі впливали на розвиток соціальних процесів.

Таким чином, історична реконструкція генезису культури є складною проблемою первісної історії. Із зростанням населення експлуатація природи поступово більш – менш рівномірно поширювалася. Ріст населення збільшував “тиск” на природу, наставала локальна демографічна екологічна криза, яка підривала авторитет традицій, беззаперечно підкорення їм і не гарантувала суспільству “нормального життя”. Але це розуміла, головним чином, тільки молодь, яка ставала “єретиками” – “новаторами”, прообразами майбутніх “культурних героїв”. “Новатори” могли запропонувати нові методи господарювання, засоби виробництва, більш досконалу систему

організації виробництва. Проте така “новизна” стосувалася частіше життєво необхідного. Та частина культури, яка не відносилась безпосередньо до економіки, часто залишалась майже без змін, бо була “нейтральна” до фактів матеріального світу, тобто, не була алогічна по відношенню до нього.

Авторитет новаторів був надзвичайно високим. Для його збереження достатньо було дотримуватися лише “заповітів” пращурів яких обожнювали - (“культ пращурів”). Так народжувалася релігія як догматична система поглядів, освячена авторитетом багатьох поколінь. І усе повторювалося до нової кризи. “Нейтральна” ж до фактів матеріального світу частина культури дуже часто перероджувалася у “духовні потреби”. Цьому сприяла цивілізація тільки на певному, достатньо високому рівні розвитку: тільки тоді вони могли дозволити собі “свідому алогічність” у вигляді творчості музикантів, поетів, художників, які оспівували навіть тих богів, в яких уже не вірили.

Якщо під цим кутом зору розглядати процес виникнення держави, то і тут відомі в історичній науці положення можна доповнити закономірностями екологічного характеру. Збільшення кількості населення породжувало хаос, який ще більше поглиблював кризу в суспільстві, з якої виводили нові “новатори”. Але це могло стати можливим лише тоді, якщо під час хаосу не загинули усі “охоронці досвіду минулого”. Адже більша частина культурної спадщини не заперечує досвіду в умовах, що змінилися, і є фундаментом подальшого розвитку, інакше кожна чергова криза відкидала б суспільство в його розвитку далеко назад. В цей період країна була найбільш незахищена і перед іноземними завойовниками, які могли нав’язати їй багато чого із своїх власних традицій, як це сталося у нові часи, під час колоніальних загарбань.

Проте із зростанням населення і внаслідок міграцій посилювалася вірогідність контактів, що сприяло швидкому обміну досвідом, інформацією, тобто відбору корисних (у тому числі чужих) і розхитуванню шкідливих традицій. На цій основі з’являються і нові (“контактні”) етнічні ознаки.

Таким чином, виникає нова група (праетнос, етнос), що виділилася із “материнської” чи “контактна”, що виникла на основі злиття з іншими, тим менше можливостей у неї для “консервації”, бо кількість “вільних” земель, що скорочувалася, і постійна присутність чисельних сусідів змушує її швидше розвивати продуктивні сили, використовуючи свій і чужий досвід, терплячіше ставитися до “новаторів”.

На черзі збір і систематизація усього накопиченого людством досвіду за допомогою машинного “банку знань”. І значну допомогу в цій справі може надати історичний (еволюційний) і екологічний підхід, як вважає Ю.Бромлей.

При викладенні своїх уявлень про ідеальну структуру історико -психологічного дослідження та його джерельного забезпечення ми свідомо відмовились від набору понять, які використовуються традиційно в історичній літературі для вивчення психології великих соціальних груп, який до цього часу залишається лише “набором”, і звернулися до мережі понять, які прийняті у “фаховій” соціальній психології і об’єднані жорсткою логічною схемою: спільна соціальна діяльність – процеси комунікації – сприйняття інформації – формування соціальних установок – соціальні дії.

Звернення до такої схеми дозволяє зрозуміти спосіб зв’язку соціального середовища та соціальної психіки. Наведена схема детально розробляється на практиці конкретних соціально - психологічних досліджень стосовно малих груп, які розглядаються фахівцями з соціальної психології поза контекстом існування їх у більших соціальних спільнотах, які мають яскраво виражені соціально-класові характеристики. У нашій роботі ми намагалися адаптувати вже визначену у соціальній психології мережу понять до зв’язаного ретроспективними дослідженнями діяльності великих соціальних груп вивчення історико - психологічних процесів через призму історико-культурного розвитку людства. Як ілюстративний матеріал ми звертали до історико-культурних процесів народів Заходу і Сходу у новий час.

Першим етапом, на наш погляд, повинно стати вивчення інститутів соціалізації, в яких реалізовувалися різні види соціальної діяльності групи, що впливали на культурний розвиток даної групи, суспільства в цілому. Прикладом може бути історія боротьби за буржуазні свободи і за можливість їх реалізації, яка означає не тільки визнання суспільством того чи іншого

політичного інституту, але й можливість його реального функціонування, що відбивалося й на історико - культурній спадщині.

Слід зупинитися ще на питанні про синкретизм, характерний для діяльності соціальних інститутів раннього середньовіччя. На нашу думку, це положення (синкретизм діяльності) є універсальним і може бути застосованим до будь-якого суспільного явища у період генезису.

І, нарешті, остання проблема, пов'язана з інститутом соціалізації. Традиційно розглядаються тільки ті інститути соціалізації, котрі є безпосередньо продуктом діяльності соціальної спільності, що досліджується. Але досліднику необхідне різноаспектне вивчення соціальних інститутів, щоб зрозуміти широкий спектр діяльності особистості, усі можливі варіанти включення її у них.

Внаслідок сприйняття інформації про той чи іншій соціальний об'єкт у людини виникає система уявлень про нього, людина відчуває залежність від предмета і страждає. Але вона намагається вийти з такої залежності, розкріпачується у предметній діяльності, матеріалізуючись у найрізноманітніших формах від політики до створення художніх творів. Але всі результати людської діяльності, об'єктивізовані у залишках культури минулих епох, не зможуть бути піддані історично - психологічній інтерпретації, якщо відсутні будь-які письмові свідчення про минуле – від зафіксованих в різних письмових текстах політичних гасел до поезії, літератури чи іншої історичної епохи.

Зрозуміти, як соціальні умови відбивалися у свідомості індивідів, можна тільки шляхом звертання до зв'язаного письмового тексту, автором якого є конкретна особа. Робота з джерелами художньої творчості дає можливість вивчити соціальні характеристики, “перевернути” у свідомості індивіда, - засвоєння особистістю різних видів соціальної діяльності, та ін.

Таким чином, запропонована схема дослідження історичної психології дозволяє осмислити вже накопичений історіографією досвід, визначаючи місце окремих праць у загальному колі проблем, пов'язаних з вивченням історичної психології, історії культури, зокрема художньої.

Методологія сучасних етносоціологічних досліджень світових культурних контактів склалась у руслі таких напрямків, як дифузійнізм, функціоналізм, “дослідження з акультурації”. Це сприяло розумінню світових зносин як історичного процесу. Проте не все в них було досконалим. Ми зупинилися на основних етапах вивчення світових культурних контактів в етнографії, бо саме в ній, на думку С. Артановського, краще теоретично осмислити питання культурного розвитку людства.

Вже класики “культурного еволюціонізму” XIX ст. мали уявлення про міжнародні культурні зв'язки. Е.Тейлор пояснював виникнення даних рис культури трьома шляхами: незалежний винахід, спадковість від пращурів і передача від одної раси до іншої. Проте етнографи XIX ст. недооцінювали значення міжнародних культурних зв'язків. Ця проблема була вперше з усією ґрунтовністю поставлена німецькими вченими початку XX ст. Для дифузійнізму був характерний широкий історичний підхід до світових контактів. Функціоналісти відкидали методуку дифузійнізму як довільну і підкреслювали необхідність вивчення насамперед сучасних світових контактів, створених епохою експансії буржуазної Європи. Період досліджень з “аккультурації”, відтінив сучасний характер проблеми ще чіткіше, повніше вивчаючи соціально-психологічні фактори і вплив їх на культурні зв'язки. Вперше було підкреслено, що взаємодія культур - це процес, який протікає в конкретно-історичних умовах. Друге важливе досягнення представників цієї школи – увага до людини. Вони зосереджувались на конкретних ситуаціях контакту як цілісності і добивалися історичної документальності, проте коли почалися спроби теоретичного осмислення контактів, пішли по лінії скоріше соціально-психологічній, ніж культурно - історичній.

Розглядаючи світові контакти як цілісний процес, не можна забувати про діалектичну відносність цього поняття. Питання про світові культурні контакти як фактор взаємного збагачення культур може бути розкрито на надзвичайно великому матеріалі, зокрема художньому. В якому органічно зливаються матеріальні і духовні форми діяльності людини. Разом з тим, як показало дослідження світового історико - культурного процесу, художня культура має тримірну побудову – вона охоплює і духовно-змістовні характеристики творчості майстрів мистецтва, і морфологічні особливості взаємовідносин різних мистецтв, і інституціональні форми організації

процесів художнього виробництва і споживання. Філософським ключем до вирішення проблеми, яку ми розглядаємо, є діалектика загального, особливого і одиничного. Вивчення світової культури, зокрема і художньої, можливе у двох аспектах. По-перше, конкретизація загальних для усього людства рис культури відбувається у національно-специфічних варіаціях культури кожного регіону; діалектика загального, особливого і одиничного дає, таким чином, можливість розглядати Захід і Схід як позначення середнього рівня спільності між загальнолюдським (світовим) і окремим, одиничним (національним). По-друге, художня культура розглядається як особливе на шляху від культури, як такої, в її цілісному бутті.

Існування регіональних соціальних та психологічних особливостей дає можливість співставляти і порівнювати художні культури Заходу і Сходу, бачити в їх відмінностях риси, які доповнюють одна одну.

У другому розділі – “ Історія та історіографія динаміки розвитку проблеми культурно-історичного типу в контексті розвитку культурного діалогу між Заходом і Сходом в новий час” – розглядається історичний та соціально-психологічний підхід до вивчення діалогу культур країн Заходу і Сходу. Спираючись на діалектично - матеріалістичний монізм історичного розвитку культури, як вважає А.Гуревич , можна обґрунтувати поступовий розвиток культури як діалектику заперечення заперечення, як спадковість культурних традицій. Діалектичний розвиток передбачає перерву безперервності, а спадковість – діалектичну єдність протилежностей у формі традицій. У духовній сфері і у художній культурі особливості спадковості і традицій полягають у запереченні чи неприйнятті одних явищ культури і збереженні інших. Діалектика історичного процесу дає підставу стверджувати, що становлення цілісної художньої культури можливе не тільки при умові єднання протилежних начал, суть яких у своєрідності ряду рис кожної нації і кожної регіональної культури, але і насамперед при родовій і сутнісній єдності різних культур.

Єдність художньої культури досягається шляхом закономірного зіткнення “національних образів світу”, що відбувається внаслідок постійної міграції народів. В ході культурних обмінів, що розширюються, відбувається взаємовплив культур.

Поступовий рух культури передбачає дослідження соціально - психологічних особливостей народів. Історична динаміка конкретизує характер культури і мистецтва кожного суспільства.

В.Біблер зв'язав творче мислення людини з її здатністю вести внутрішній діалог і поставив “діалогіку” поряд з класичною формальною логікою.

Ключове поняття “історичний тип культури” для типологізації культурно-історичного процесу визначає актуальність критичного його аналізу, трактування в різних концепціях культури. Слід відмітити, що в працях М.Данилевського реакційні панславістські та націоналістські ідеї дивовижно сусідували з справедливою за задумами критикою європоцентризму та соціал - дарвінізму, з спробою критики буржуазної цивілізації, яку він, до речі, вів з правих, консервативно-романтичних позицій. Суть його культурологічної концепції полягає в постановці питання про морфологію культури і розгляд у зв'язку з цим проблеми культурно-історичного типу. Попередником Данилевського був Дж. Віко. Таке ствердження начебто є несподіваним, бо він, на відміну від Данилевського, доводив, що історія людства підпорядковується вічним і незмінним законам, згідно з якими усі народи світу проходять у своєму розвитку одні і ті ж стадії. Проте вихідна позиція М. Данилевського багато в чому йде від Дж.Віко.

Спостерігається незвичайна подібність головних положень, які сформулював у 1860р. М.Данилевський, із системою поглядів О.Шпенглера, яка склалася у 1910 –х роках. В роботі аналізуються погляди історика К.Брайзіга, який проголошував багатолінійну концепцію світового “культурно-історичного розвитку” задовго до О.Шпенглера.

Найважливішою складовою частиною концепції локальності культурно-історичних типів була подальша розробка О.Шпенглером питань морфології культури. Він визначав вітальний цикл кожної “високої культури” за трьома ступенями: 1/ докультурну, чи етнографічну, 2/ власне культурну і 3/ стадію цивілізації.

В розумінні культурно-історичного типу А.Тойнбі багато що успадкував від О.Шпенглера. Визначальну одиницю історико-культурного процесу він називав “цивілізацією”, що можна

розглядати як синонім “високих культур” О.Шпенглера. А.Тойнбі також, як і О. Шпенглер, підкреслював, що жодна цивілізація не може мати більше одного циклу і внаслідок цього, історія цивілізації закінчиться створенням “універсальної держави” як нової всесвітньої релігії, що породить універсальну “цивілізацію цивілізацій”.

Один із сучасних послідовників цього історіософського напрямку, американський культур - антрополог і історик культури Ф.Бегбі багато уваги приділив трактуванню поняття культурно-історичного типу. Він визначає культуру в цілому як регулятор внутрішньої і зовнішньої поведінки членів суспільства, виключаючи те, що відноситься до спадковості їх походження. Він багато приділяє уваги історичним прикладам асиміляції в культурах завойовників і завойованих народів. На його думку, інтеграція культурологічного і етнологічного підходів до історії культури надзвичайно корисна, беручи до уваги засвоєння культур одних етносів іншими і наявність процесів асиміляції. Ці думки протилежні тому, про що писав О.Шпенглер, а після нього, хоча і з застереженнями, А.Тойнбі. На думку А.Мильникова, в своїх основних параметрах концепція Ф.Бегбі ґрунтується на тих же філософсько - ідеалістичних принципах, що і побудови О.Шпенглера – А.Тойнбі. Розглядаючи культуру як інтелектуальний аспект історії людства, Ф.Бегбі погоджується зі О.Шпенглером і в тому, що культура ідентична біологічному організму. Але це вже М. Данилевський так визначав.

Західні культурологи оперують поняттями “культурно-історичний тип” переважно як локальної, неповторної і в цьому розумінні одиначної спільності.

Таким чином, не останню роль відіграв вплив ідей біологізації суспільного розвитку. Для порівняння можна зробити посилання на погляди природознавця і філософа О.Чижевського, який у 20-р. розвивав гіпотезу про вплив космічних факторів, насамперед сонячної діяльності, на “поведінку організованих людських мас”. О.Чижевський в цілому співчутливо ставився до ідей О.Шпенглера, хоча поняття циклу трактував не як локальний феномен, а як визначене повторення стадій історичного розвитку. В основу сформульованого ним підходу була покладена уява про виміри історичного часу засобами фізичних одиниць (історіометрії).

Нині отримали поширення елітарні концепції культури. Виходячи з цього, розгляд їх є актуальним в умовах незворотності процесів демократизації культури. Елітарні концепції мають складну внутрішню структуру. Провідне становище в сучасних елітарних течіях належить концепції під загальною назвою “циркуляція еліт”. Наприкінці ХІХ -на початку ХХ ст. італійський соціолог В.Парето виступав з відкрито елітарними концепціями суспільства і культури. Ці ідеї не були нові, але у нього отримали закінчене формулювання. З елітарними ідеями виступив Г.Моска.

Ліберальний напрямок з технократичним відтінком досить повно представлений у концепціях видатного американського соціолога Д.Белла. О.Свердлов говорить, що технократи вульгаризують поняття “культура”, що вони намагаються виховувати маси у прагматичному дусі, прищепити їм бездушність, зробити матеріальне благополуччя самоціллю на противагу духовним потребам особистості.

Окрім технократичної концепції в роботі розглянута висунута ученицею В.Парето М.Колабінською концепція “балансу еліт”, за якою створюється ілюзія стабільності пануючої системи. Американський філософ Р.Міллс аналізуючи суть керівництва державної буржуазної машини, відмічає ілюзорність рівноваги еліт, “циркуляцію еліт”. Провідне місце в обґрунтуванні цього напрямку належить і англійському поету і критику Т.Еліоту. Проаналізовані ідеї елітарної культури іспанського філософа Ортеги - і - Гассета. Згідно яких мистецтво у майбутньому суспільстві може розвиватися тільки при умові збереження еліти, яка здатна на пізнання найтонших нюансів культури. Шлях до порятунку цивілізації, на його думку, у створенні особливих груп художників і мислителів, які охороняють вищі досягнення творчої думки від катаклізмів що насуваються. Ортега - і - Гассет, створив власну доктрину “раціовіталізму”, суть якої ґрунтовно аналізується і співставляється із загальним культурно-історичним процесом.

Сучасний дослідник Д. Микульський вважає, що жодний соціум не може існувати без еліти. Ця проблема розглядається ним на прикладі формування еліти на Сході.

Історіографія поняття культурно-історичного типу на сучасному етапі розглядає різні теоретичні аспекти історії культури. Виявлення формаційно - стадіальної обумовленості відповідних типів культури розкриває механізм культурного розвитку не торкаючись безпосередньо, його етнічної і регіональної своєрідності. Останнє реалізується у формі культурної спадковості, традицій і новацій, отримуючи риси неповторності завдяки безкінечно різноманітним емпіричним обставинам, природним умовам, расовим відносинам, зовнішнім історичним впливам та ін.

В третьому розділі – “Історіографія культурологічного діалогу “Захід-Схід” у новий час” – аналізується вивчення взаємодії та взаємовпливу історико-культурної спадщини в рамках “Захід – Схід” в зарубіжній історіографії ХУІІІ-ХІХ ст. Це був час корінних перетворень у суспільстві, внаслідок яких виникали зовсім нові прояви у соціальному середовищі, що і сприяло зміні свідомості мислителів. Вольтер називав цей період “золотим століттям”. Матеріалістичні ідеї сприйняття світу як єдиного світового процесу, в якому форми існування народів і їх спосіб життя залежать від матеріального виробництва, віддаленості один від одного, кліматичних і географічних умов, також безпосередньо впливали на загальний хід розвитку суспільства. Розглядаються погляди І.Гердера, який передбачав спадковість, взаємовплив двох культур. Проблему взаємовпливу культур Заходу і Сходу розглядали М.Кареев, М.Конрад, Е.Маркарян, Б.Роуланд, В.Рутенбург та ін.

І.Гете відзначав, що зустріч культур дає імпульс розвитку кожної з них, тому не можна пізнати себе, не пізнавши навколишній світ. І.Гете виходить з основного принципу Г.Лейбніца – органічного синтезу індивідуального і універсального.

Г.Гегель, перш ніж дати історико-культурне філософське обґрунтування понять “Схід” і “Захід”, визначав їх географічно. Він говорив, що особливість духовного розвитку східних народів - у їх відході у внутрішній світ та в самоізоляції від зовнішнього світу. Цю проблему розглядали М.Абаєв, Є.Арбанов, О.Брудний, Л.Васильєв та ін.

Сам Гегель уперше в історії філософської думки вказав на значну роль Сходу як у філософії, так і в мистецтві.

В зарубіжній історіографії історії культури проблема “Захід – Схід” визначається суспільною свідомістю кінця ХІХ- початку ХХ ст., а саме катаклізмами, наслідком яких стало різне світосприймання. Воно ж у свою чергу визначило виникнення різних шкіл і напрямків у філософському, культурологічному, історико-культурному і теоретичному осмисленні дійсності.

Такі відсталі до того часу країни, як Німеччина і Росія, починають претендувати на перше місце у духовному житті європейської цивілізації, бо саме в цих країнах здійснюються наукові відкриття, які сприяють революції у природознавстві, з’являються філософсько-теоретичні та історичні вчення які зробили значний внесок у розвиток історіософської думки з проблеми взаємовпливу історико- культурних процесів Заходу і Сходу, це: М. Бердяєв, К.Бестужев-Рюмін К, В.Богораз-Тан, Я.Буркгардт, М.Вебер, В.Віндельбанд, Х.Мор, Ф.Ніцше, І.Огієнко, С.Ольденбург, В.Зомбарт, А.Кримський, О.Лосєв та ін. Їх думка наближувалася до усвідомлення єдності “протилежних” культур і народів, при цьому підхід до процесів, які відбувалися у світі, у багатьох з них мав політичний характер.

Різноманітність точок зору на цю проблему можна пояснити діалектично – істинне сприйняття дійсності виникає від зіткнення протилежних поглядів. А гуманістичне начало завжди було пріоритетнішим від консервативного колонізаторського погляду на спілкування народів і взаємодію культур.

Загальні висновки – на основі історіографічного аналізу історіософської думки нового часу слід зазначити, що:

1. Проблема становлення історії культури як галузі історичної науки на сьогодні надзвичайно актуальна у зв’язку з тим, що в історичній науці ідейний і виховний момент є домінантним, значення їх усе більше зростає і особливе місце в ньому займають проблеми історії культури.

2. Питання про культурно-історичний тип, про трактування змісту цього поняття відноситься до числа першорядних теоретичних проблем історії світової культури.

3. Серцевиною історичного типу культури є відповідний їй тип особистості, а одним із важливих зовнішніх проявів системної єдності окремих компонентів культури – її стиль.

4. Теоретична побудова моделі історичного типу культури складає завдання культурно-історичного моделювання, що, на нашу думку, є вихідним рубежем, який покликаний допомогти досліднику у кваліфікації стадіального і локального рівня тієї чи іншої культури, яка потребує у кожному випадку конкретного вивчення.

5. Головною основою розвитку загальнолюдських цивілізаційних процесів є культурно-історична спадщина окремих країн як Сходу так і Заходу, яка має однакові риси розвитку, що добре прослідковується на аналізі ознак та періодів Відродження на Сході і на Заході, незважаючи на те, що ця тема є дискусійною.

6. Поняття “культура” і “ідеологія” не співпадають, хоча найтіснішим чином пов’язані одне з одним. Поняття “культура” ширше. У сучасній філософії спостерігається тенденція до розмежування понять “матеріальна культура” та “духовна культура”, але сучасна історична думка не може, проте, не враховувати, що основні властивості матеріальної культури – засоби праці, досвід виробництва розвиваються у певному соціальному середовищі, в них відбиваються умови життя, рівень культури виробництва, духовний світ творця культури. Тому, на нашу думку, культура охоплює усі сфери громадського життя, у тому числі і матеріальну. Проте в останній вона не тотожна виробництву чи побуту, як це часто трактується у працях з історії культури, а складає, якщо так можна висловитися, їх творчо-раціональний, тобто духовний компонент.

7. Обговорення методологічних основ історії культури як однієї з галузей історичного знання дозволяє нам визначити предмет історії культури: історія культури, вивчаючи діяльність людей в її цілісності і системі, ставить перед собою за мету встановлення зв’язків між усіма галузями культури і з’ясування закономірностей розвитку їх сукупності.

8. В конкретних локальних чи тематичних дослідженнях критерієм для відбору об’єктів вивчення повинна бути, скоріше за все, прогресивність технічного, літературного чи художнього напрямку із урахуванням можливого, а частіше за все і неминучого в антагоністичних стадіях розвитку, діалектичного переходу до застою і переродження.

9. Риса, що відрізняє історико-культурні дослідження - лише їм властива вихідна позиція, переломлення будь-якого явища через соціальну психологію (“людиназнавство”) – звідси і складність роботи, і небезпечність.

10. В основі дослідження історії культури, незважаючи на її специфіку, повинні знаходитись вчення про суспільно-економічні стадії розвитку та створена на їх основі наукова періодизація. Підхід до культури як цілісного явища суспільного життя не виключає, а передбачає традиційний, конкретно-галузевий підхід, дослідження конкретних її сюжетів. У зв’язку з цим першорядними проблемами історії культури для усіх фахівців, що займаються її різними аспектами, можуть стати досвід цілісного, системного вивчення історії культури по періодах, наслідки такого дослідження можуть бути плідними і для наукової роботи, і для викладання – особливо у вузах гуманітарного профілю.

11. Уявлення про світові контакти як об’єктивного історичного процесу надає впевненість у тому, що вони і надалі будуть характерною рисою нашої епохи, будуть невпинно розвиватися у майбутньому і робити свій вплив на культуру, збагативши сучасні міжнародні відносини духовним началом, цінним для всіх людей доброї волі.

12. Історія культури повинна виступати по відношенню до явищ, галузей культури чи інших культурознавчих дисциплін як узагальнююча, що розкриває загальні закономірності історико-культурного процесу, які проявляються у різноманітних формах. І серйозність завдання перед істориком полягає у тому, щоб на високому професійному рівні, застосовуючи принцип історизму, бути здатним забезпечити необхідний вихідний матеріал для відтворення цілісного уявлення про культуру тієї чи іншої епохи.

13. Для розкриття етапів, засобів, значення взаємовпливу культури, зокрема художньої на загальний історичний процес обов’язково слід застосовувати історіографічний аналіз на ґрунті історизму.

Основні результати дослідження висвітлено в таких **публікаціях**.

Монографії

1. Кучменко Е.М. Історико-культурна спадщина країн Азії та Африки в новий час.– К.: ”Стилос”.- 1998. – 319с. - 20 др.арк.
2. Кучменко Е.М. Взаємовпливи Заходу і Сходу в контексті історії культури Європи та Америки (ХУІІІ-ХХ ст.). -К.: Знання.-1999.-185с. – 10,15др.арк.
Навчальний посібник.
3. Кучменко Е.М. Історія культури Західної Європи і Америки. – К.: ”Стилос”. – 1997. – 240с. – 15 др.арк.

Брошури та статті.

4. Кучменко Е.М., Крижанівська В.В. Основні проблеми історії культури країн Західної Європи (ХУІ-ХУІІІст.).-К.: КДПІ ім.М.П.Драгоманова.-1991.-38с.
5. Кучменко Е.М., Крижанівська В.В. Культура і релігія в духовній спадщині минулого.-К.: Знання.-1999.- С.14-27.
6. Кучменко Е.М. Національно – культурне життя в Україні (1917 – 1920рр.). – К.: Знання. - 1999. – 20с.
7. Кучменко Е.М. Людина і природа в культурі Китаю (ХУІ –ХУІІ ст.).- К.:Знання. – 1999. – 25с.
8. Кучменко Е.М. Роль міфу у розвитку світової культури.-К.: Знання. – 1999.- 28с.
9. Кучменко Е.М. Розвиток українського театрального руху у 20-30-х роках ХХ ст. (на прикладі творчості Л.Курбаса).-К.:Знання.- 1999.- 28с.
10. Кучменко Е.М. Народна нормотворчість як складова моральної культури України ХІХ ст. – К.:Знання.-1999.-19с.
11. Кучменко Е.М. До проблеми примітиву в образотворчому мистецтві Нового і Новітнього часу.- К.: Знання. – 1999 .- 22с.
12. Кучменко Е.М. Підвищення матеріального добробуту та культурного рівня трудівників болгарського села на етапі будівництва розвинутого соціалістичного суспільства // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн.: Республіканський міжвідомчий збірник. – К.: Наукова думка, 1983. – Вип.9. – С.39 –46.
13. Мартиненко А.К., Кучменко Е.М. З історії розвитку історіографії в братній країні. // Український історичний журнал.- К.:Наукова думка, 1985. – С.147-148.
14. Кучменко Е.М. Деякі проблеми духовних факторів в історії.//Наукові записки.-Т.2.Культера.-К.:Інформаційно-видавничий Центр “Стилос”.-1997.- С.60-71.
15. Кучменко Е.М. Локальні дослідження та національна історія: проблема синтезу.//Наукові записки.-Т.3.Історичні студії.-К.:Видавничий дім “КМ Academia”.-1998.-С.134-136.
16. Кучменко Е.М. Будинок в якому проживав Ф.Андерс.Кінець ХІХ ст. Пам’ятка історії (за матеріалами зводу пам’яток історії культури м.Києва).//Пам’ятки Києва.Путівник.-К.,1998.-С.107.
17. Кучменко Е.М. Виховна роль духовної історико-культурної спадщини.//Спеціалізація особистості:Міжкафедральний збірник наукових статей.//За заг.ред.А.Й.Капської.-К.:НПУ.-1998.-С.143-150.
18. Кучменко Е.М., Кучменко О.Б. Гете – провісник сучасної науки.//Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ ім.М.П.Драгоманова.- К.:НПУ.-1998.-Вип.4.-С.190-203.
19. Кучменко Е.М. Педагогічна діяльність Л.Курбаса.//Збірник наукових праць НПУ ім.М.П.Драгоманова.-К.:ІЗМН.-1998.-Ч.ІІ.-С.84-89.
20. Кучменко Е.М. Історіографія ХХ століття про історико-культурні процеси країн Заходу і Сходу.//Наукові записки:Збірник наукових статей НПУ ім.М.П.Драгоманова.-К.:НПУ.-1999.-Ч.ІІ.-С.260-266.
21. Кучменко Е.М. Звід пам’яток історії та культури України: Київ.- Кн.1, част.1, А-Л.-К.:Головна редакція Зводу пам’яток історії та культури України при вид-ві Українська Енциклопедія ім.Миколи Бажана,1999.-С.209,304,446.

22. Кучменко Э.Н. П.А.Кропоткин – историк французской буржуазной революции ХУШ века.// Методические рекомендації по проблеме Великая французская революция – выдающееся событие всемирной истории ХУШ века. – К.: КГПИ,1989.- С.11 – 14.

23. Кучменко Е.М., Александра М.Ф. Методичні поради для студентів до спецсеминару з проблем атеїстичного виховання учнів у процесі вивчення історії стародавнього Сходу.// Методичні вказівки до підготовки і оформлення робіт, що подаються на конкурси науково-технічної молоді вищих навчальних закладів.-К.:КДПІ ім.О.М.Горького.-1990.-С.10-13.

24. Кучменко Е.М. Завдання для самостійної роботи з історії нового часу країн Європи та Америки (I період).//Методичні вказівки для студентів історичного факульту.- К.:КДПІ.-1991.-54с.

25. Кучменко Е.М. Проблеми національно – визвольної боротьби а Латинській Америці (1810-1826рр.) у працях вітчизняних істориків.//Методичні рекомендації з проблеми 500-річчя відкриття Америки Х.Колумбом.-К.,КДПІ ім.М.П.Драгоманова.-1992.-С.12-23.

26. Кучменко Е.М.Політика Великобританії у процесі поділу верхньої Силезії (1920-жовтень 1921рр.).// Матеріали міжнародної наукової конференції “Перша світова війна і слов’янські народи”. –НПУ ім.М.П.Драгоманова. –К.,1998. – С.230-235.

27. Кучменко Е.М. Використання фашистською Німеччиною економічного потенціалу Болгарії.//Матеріали міжнародної наукової конференції “50-річчя перемоги над фашизмом: наслідки та уроки”.-УДПІ ім.М.П.Драгоманова.-К.,1995.-С.22-26.

Матеріали і тези наукових конференцій

28. Кучменко Э.Н. Советская историография советско-болгарского сотрудничества в области сельского хозяйства.//Узловые вопросы советского славяноведения.Тезисы докладов и сообщений IX всесоюзной научной конференции историко-славистов/.-Ужгород,1982.-С.356.

29. Кучменко Е.М. Вивчення в курсі нової історії теми “Література і мистецтво в ХУП-ХІХ ст.ст.”.//Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у ВУЗі: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річч. КДПІ ім.Горького.- К.:КДПІ,1991. – С.212-213.

30. Кучменко Е.М., Мальченко О.Є. Гуманістичні ідеї у творчості М.К.Реріха.// Методичні рекомендації з проблеми 500-річчя відкриття Америки Х.Колумбом.-К.:КДПІ ім.М.П.Драгоманова.-1992.-С.45-46.

31. Кучменко Е.М. Проблема бонапартизму у вітчизняній історичній науці.//Наукові записки. Матеріали звітної наукової конференції викладачів КДПІ ім.М.П.Драгоманова за 1991р.-К.:КДПІ,1992.-С.377.

32. Кучменко Е.М. Відображення духовності у культурному історичному минулому та формування людини майбутнього. // Наукові записки: Матеріали наукової конференції УДПУ ім.М.П.Драгоманова.-К.:КДПУ,1993. – С.234-235.

33. Кучменко Е.М. Актуальні проблеми генези культури в новий час.//Наукові записки: Матеріали звітної-наукової практичної конференції викладачів УДПУ ім.Драгоманова.-К.,1993. – С.423-424.

34. Кучменко Е.М. Актуальні проблеми розвитку культури в цивілізаційному процесі.// Наукова конференція НаУКМА “Україна: людина, суспільство, природа”.-К.,1995. – С.11-12.

35. Кучменко Е.М. Цивілізація, культура, релігія. //Наукова конференція НаУКМА: “Україна: людина, суспільство, природа”.-К.,1996. – С.36-37.

36. Кучменко Е.М. Проблема ментальності в сучасній історіографії.// Наукова конференція НаУКМА: “Україна: людина, суспільство, природа” присвячена 400-річчю народження і 350-й річчю смерті Петра Могили. –К.,1997. – С.55-57.

37. Кучменко Е.М. Ранні буржуазні революції та сучасна історична думка // Наукова конференція НаУКМА: “Україна.людина, суспільство, природа”.-К.,1998.-С.16-18.

Кучменко Е.М. Взаємовпливи історико-культурних процесів Заходу і Сходу в ХУІІІ-ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 17.00.01. – теорія та історія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 1999.

Об'єктом дослідження є історіософський діалог з питань взаємовпливу історичних, культурних, зокрема художніх, процесів Заходу і Сходу на прикладах історіографічного аналізу наукової думки з урахуванням принципу історизму.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють новий час – ХУІІІ – ХХст. - період, підготовлений Ренесансом та Реформацією. Під впливом зовнішнього фактору на Сході створюється так звана “третинна модель”. Традиційний менталітет людини на Сході змінюється, що не могло не відбитися на культурі.

Мета дослідження – розглянути, як ставилась і вирішувалась проблема діалогу культур Заходу і Сходу науковою думкою ХУІІІ-ХХ ст., а також, визначити методологічні та методичні особливості вивчення культурних процесів із урахуванням художньої культури країн Заходу і Сходу; розробити концепцію дослідження історико-культурних процесів.

Результати дослідження викладені у монографіях, навчальному посібнику, методичних розробках, авторських статтях та надрукованих матеріалах, тезах виступів на наукових конференціях.

Ключові слова: культура, традиційно-побутова культура, діалог культур, культурно-історичний тип, цивілізація, синтез культур, ментальність, принцип історизму, типи культур, структурно – системний підхід, комплексний метод, періоди, художня, матеріальна, духовна культура, Захід, Схід, історіографія, хронологія, культурно – історичний процес.

Аннотація

Кучменко Э.Н. Взаимовлияние историко – культурных процессов Запада и Востока в ХУІІІ-ХХ в. (на примере художественной культуры). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 17.00.01. – теория и история культуры. – Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова. – Киев, 1999.

Объектом исследования есть историософский диалог по вопросам взаимовлияния исторических культурных процессов Запада и Востока на примерах историографического анализа научной мысли с учетом принципа историзма и с привлечением художественной культуры.

Хронологические рамки исследования охватывают новое время – ХУІІІ-ХХ в. – период, который был подготовленный Ренессансом и Реформацией. Под влиянием внешнего фактора на Востоке создается так называемая “третичная модель”. Традиционный менталитет человека на Востоке изменяется, что не могло не отобразиться на культуре.

Цель исследования – рассмотреть, как ставилась и разрешалась проблема диалога культур Запада и Востока научной мыслью ХУІІІ-ХХ в., а также, определив методологические и методические особенности изучения художественных культур Запада и Востока, разработать концепцию исследования историко-культурных процессов.

Результаты исследования изложены в монографии, учебном пособии, методических разработках, авторских статьях и опубликованных материалах, тезисах выступлений на научных конференциях.

Ключевые слова: культура, традиционно-бытовая культура, диалог культур, культурно-исторический тип, цивилизация, синтез культур, ментальность, принцип историзма, комплексный метод, периоды, типы культур, культурно-исторический процесс, структурно-системный подход, художественная, материальная, духовная культура, Запад, Восток, историография, хронология.

Annotation

Kuchmenko E.N. The mutual influences of historical and cultural processes of West and East in XVIII – XX centuries (based on the artistic culture).- Manuscript.

Dissertation for Doctor's Degree of History by speciality 17.00.01. – Theory and History of Culture.- National Teacher's Training University named after M.P.Dragomanov.- Kiev, 1999.

The problem of formation of history of culture as a branch of historical science is very topical today because of the ideological, political and educational moment is dominant, meaning of their is increased and the problems of history of culture have the separate place in it.

The questions about the cultural and historical type, the treatment of content of this idea are referred to numbers of top-priority theoretical problems of history of world's culture.

The discussion of methodological basis of history of culture as a one of branch of historical knowledge allow us to determine the object of history of culture: the history of culture studies the human activity in its integrality and system and aim at establishment of bonds between all branches of culture and regularity of their totality.

The problems of mutual influence and mutual connection in the present dissertation are investigated. The influence of culture on the modern condition of humanity is proved.

The present dissertation demonstrates that the culture is the main component of historical process.

The object of the historiosophical dialogue about questions of mutual influence of historical and cultural processes of East and West based on the historiographical analysis of scientific intention with calculation of principle of historicism with attraction of artistic culture.

The chronological frames of investigation are embraced the modern time – XVIII-XX centuries – the period, which had prepared by the Renaissance and the Reformation, the original mental and cultural center of development of capitalism.

The specific of Reformation culture encloses in connection of features of the Middle Ages and Modern Time, reflects the complicated synthesis of political, religious and intellectual collision. The “tertiary model” under the influence of external factor in the East is created. It is the many-ways society, which connects the traditional agrarian structures and capitalistic forms in the infrastructure. The traditional mentalitet of individual in East in consequence of attempt to adapt for new bourgeois conditions is replaced. It couldn't reflect in culture.

The period of Modern Time couldn't refer only to history of countries of West. As well the eastern world couldn't view separately from dynamic development of capitalistic West. The Modern history of East must perceive as an epoch of profound interaction of western, African and Asian worlds in consequence of colonial synthesis, transformation of East into the composite part of capitalistic economy.

The aim of investigation is consideration how the problem of dialogue of cultures of East and West by scientific thought of XVIII-XX centuries had been put and viewed, and also to determine methodical and methodological peculiarities of study the artistic cultures of two regions, to add it by modern views, to prove new approaches of modern scientific view in the definition of possibilities and meaning of further development of mutual cultural contacts, processes of West and East.

The present dissertation accents that in the basis of study of history of culture, not depending on its specific, must be the learning about social and economic stages of development of humanity.

The core of historical type of culture is corresponding its type of personality and one of the important outward manifestations of system unity of individual components of culture – its style.

The theoretical construction of model of historical type of culture is determined the assignments of historical and cultural modeling. This, to our mind, is the initial boundary and it must help to researcher with qualification of stages of culture.

The main basis of development of common human civilizational processes is the cultural and historical heritage of different countries of East and West, which has the same features of development. These features are followed up during the analysis of periods and peculiarities of Renaissance in West and East .

In the concrete local or thematic investigations the criterion of selection of objects of study must be progression of technical, literary or artistic direction with calculation of possible and inevitable into the antagonistic stages of development, dialectical passage to standstill and regeneration.

The presentation about world's contacts as a objective historical processes gives the assurance that they will be characteristic feature of our epoch, will develop in future and make the influence on culture, which will increase, and enrich the modern international attitudes by mental principles.

The results of investigation are presented in monograph, educational textbook, methodical workings, author's articles and publications, theses of appearances at different scientific conferences.

Key words: culture, the dialogue of cultures, the comparative method, the complex method, types of cultures, periods, historiography, the principle of historicism, chronology, the structural and systematical approach, artistic, material, mental culture, traditional and common culture, the West, the East, cultural and historical type, civilization, mentalitet, cultural and historical process, synthesis of cultures.